

Seweryn Rzepecki*, **Damian K. Chlebda****, **Piotr Czubla*****,
Lucyna Domańska****, **Wiesław Lorkiewicz**, **Kamilla Waszczuk**

Dom i grób. Pozostałości osadnictwa „późnowstęgowego” ze stanowiska Sikorowo 29, gm. Inowrocław

Abstract

Rzepecki S. et al., 2016. A house and a grave. Remains of the late Linear Pottery settlement from Sikorowo, site 29, Inowrocław commune. *Raport 11, 57-68*

Authors of the article would like to present the discovery of a fragment of a settlement and a grave of the late Linear Pottery culture from Sikorowo, site 20, Inowrocław commune, Cuiavia region. The grave, or rather its equipment, is particularly interesting, as it allows us to carry out detailed chronological and chorological analyses.

Keywords: Cuiavia, Neolithic period, late Linear Pottery culture, Incised Ware culture, grave

Stanowisko 29 w Sikorowie, gm. Inowrocław, odkryte zostało w maju 2015 r. w trakcie nadzoru nad budową obwodnicy miasta Inowrocławia. Koncentracja zidentyfikowanych wówczas jam spowodowała konieczność realizacji badań ratowniczych. Ich zleceniodawcą był bydgoski oddział Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, a wykonawcą konsorcjum firm: Pracownia Archeologiczna i Archeobotaniczna Arkadiusz Wiktor oraz KSAR s.c. Wojciech Słaboń, Anna Stróżewska-Słaboń. Pracami wykopaliskowymi kierował Stanisław Żórawski, a bezpośredni nadzór nad interesującą nas częścią stanowiska sprawował Piotr Miernik.

Badania objęły obszar 92,66 ara i pozwoliły na z dokumentowanie niezbyt intensywnych śladów osadnictwa datowanych na kulturę późnej ceramiki wstęgowej (KPCW), cykl łużycko-pomorski oraz okres nowożytny i współczesny (Żórawski 2016). Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka relikwów osadnictwa neolitycznego, które zostały odkryte w południowej części hektara 22 (Ryc. 1). Podkreślimy, że w niniejszej pracy zdecydowaliśmy się pominąć pojedyncze wytwory

krzemienne, jakie wystąpiły w rozproszeniu w humusie lub w obiektach związanych z osadnictwem „łużyckim” lub „pomorskim”. Ich związek z analizowanym tu kompleksem źródeł jest niepewny.

■ 1. CHARAKTERYSTYKA ŹRÓDEŁ

Pozostałości osadnictwa neolitycznego wystąpiły w dwóch zasadniczych kontekstach. Łączą się one z tytułowymi domem (a) i grobem (b).

a. Na skraju badanego obszaru zarejestrowano serię 11 dołków posłupowych (obiekty: 2-13) tworzących konstrukcję zorientowaną, z niewielkim (14° na zachód) odchyleniem, na osi północ-południe. Obiekty były dość dobrze czytelne, ich wypełniska tworzyła słabo zbielcowana próchnica wymieszana z gliną i polepą (Ryc. 2). Stan zachowania dołków nie był najlepszy – miąższość ich wypełniszek wahała się pomiędzy 0,16 cm a 0,26 cm, przy średniej wynoszącej 0,20 cm. Bezpośrednio poświadczą to dużą skalę erozji pierwotnej powierzchni osady.

W zasypiskach dołków posłupowych zarejestrowano przede wszystkim polepę (Tabela 1). Jej barwa (ceglasta,

* Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Narutowicza 65, 90-139 Łódź, e-mail: rzepecki@uni.lodz.pl

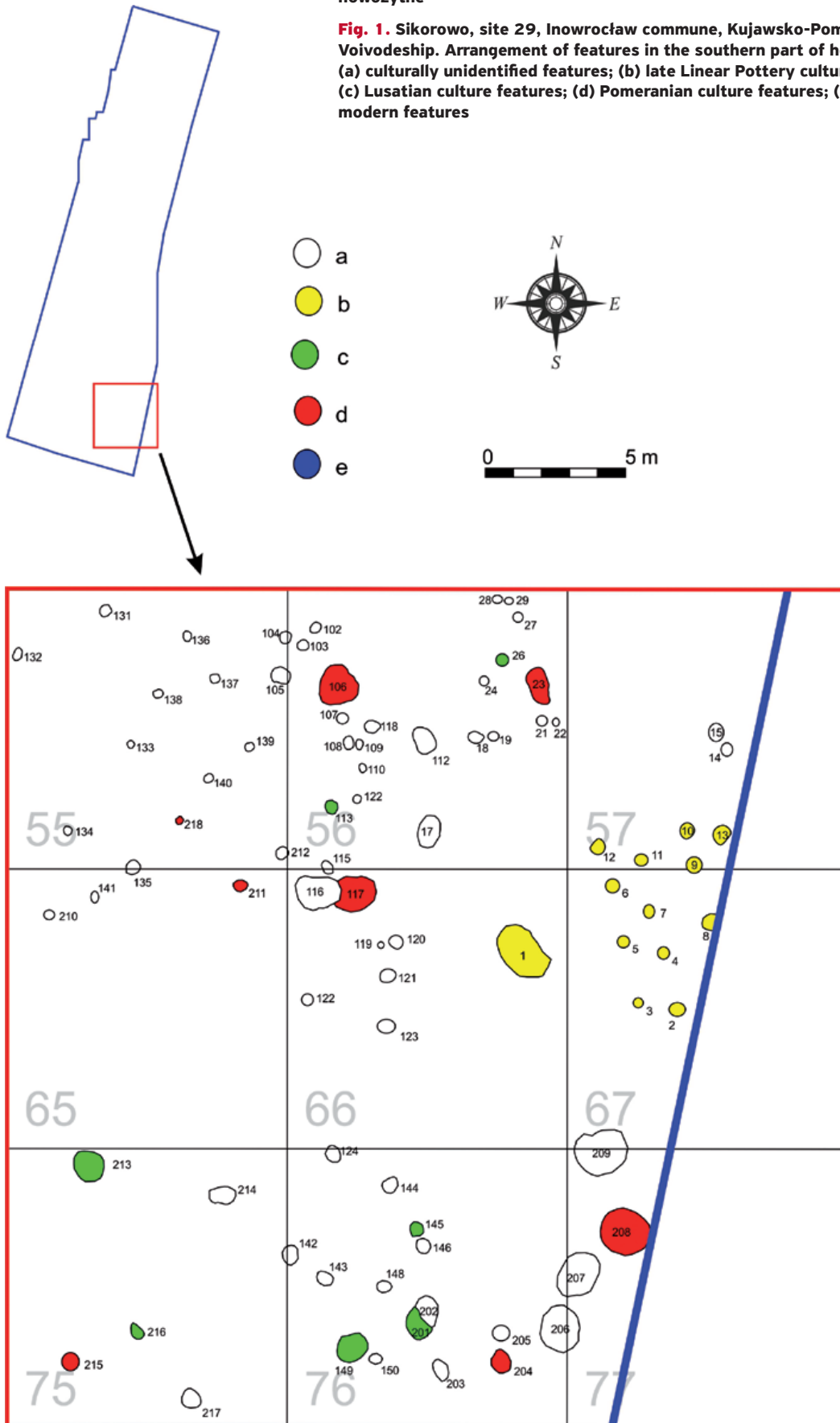
** Zespół Kinytyki Reakcji Heterogenicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, ul. Ingardena 3, 30-060 Kraków, email: damian.chlebda@doctoral.uj.edu.pl

*** Pracownia Geologii Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Narutowicza 88, 90-139 Łódź, email: piotr.czubla@geo.uni.lodz.pl

**** Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Narutowicza 65, 90-139 Łódź, email: lucynad@uni.lodz.pl

Ryc. 1. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Rozplanowanie obiektów w południowej części hektara 22. (a) obiekty nieznaczone kulturowo; (b) obiekty kultury późnej ceramiki wstęgowej; (c) obiekty kultury łużyckiej; (d) obiekty kultury pomorskiej; (e) obiekty nowożytne

Fig. 1. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Arrangement of features in the southern part of hectare 22. (a) culturally unidentified features; (b) late Linear Pottery culture features; (c) Lusatian culture features; (d) Pomeranian culture features; (e) early modern features

Ryc. 2. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 10 – rzut poziomy (1) i przekrój (2)

Fig. 2. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Feature 10 – horizontal plan (1) and section (2)

jasnoceglasta, jasnoszara) i struktura (średnio i dobrze spieczona) wyraźnie wskazują na intensywne działanie ognia. Podkreślić tu trzeba znaczny stopień rozdrobnienia polepy – w większości są to niewielkie bryłki o średnicy kilku centymetrów. Na 31 egzemplarzach odkryto odciski elementów konstrukcyjnych – patyków oraz dranic o średnicy do 24 cm.

Z wypełniska obiektu 10 wydobyto także fragment ceramiki „późnowstęgowej” o charakterystycznej domieszce piasku, tłuczni barwy białej i miki (gt III wg Czerniak 1980). Ponadto eksploracja dwóch obiektów (obiekty: 2 i 12) pozwoliła na rejestrację rozdrobnionych kości zwierzęcych (Tabela 1).

Związek opisywanej budowli z osadnictwem neolitycznym nie jest oczywisty. Zarówno polepa, fragment ceramiki, jak i pojedyncze szczątki kostne trafiły do zasypisk obiektów najprawdopodobniej przypadkowo – wraz z ziemią, w której zalegały na powierzchni osady. Jednak na rzecz proponowanego tu datowania konstrukcji przemawia kilka okoliczności – obecność na jej zapleczu grobu (obiekt 1), charakterystyczny, pięciorzędowy (?) układ słupów oraz orientacja budynku na osi północ-południe. Oczywiście wszystkie te argumenty nie mają waloru rozstrzygającego – ze względu na jedynie częściowe rozpoznanie budynku.

b. Na zachód od chaty, w odległości ok. 3 metrów od jej ścian, zarejestrowano obiekt oznaczony numerem 1 (Ryc. 3). Był on niezbyt dobrze czytelny na tle gliniastego calca, a jego wypełnisko składało się ze średnio i słabo zbielicowanej próchnicy oraz gliny. Jama grobowa miała kształt owalny (wymiary: 1,5 × 0,9 m), a jej zadokumentowana głębokość wynosiła 0,82 m. Na dnie grobu

odkryto kości ludzkie, trzy naczynia ceramiczne, siekierkę kamienną, dwa wytwory krzemienne, 25 paciorków oraz kości zwierzęce.

Szczałki ludzkie były słabo zachowane. Zidentyfikować można było jedynie pozostałości czaszki oraz kilkadziesiąt bardzo drobnych fragmentów kości szkieletu postkranialnego (istota zbita kości długich). Najwięcej informacji dostarczają zęby. Odkryto ich ogółem 19; są to 3 siekacze, 3 kły, 4 zęby przedtrzonowe i 9 trzonowych. Zęby są bardzo silnie starte, zwłaszcza przednie (siekacze i kły) oraz pierwsze zęby trzonowe. Na siekaczu i kle rozpoznano ubytki próchnicowe zlokalizowane na powierzchni stycznej szyjki zęba. Wielkość części zębów oraz stopień ich starcia pozwalają na sformułowanie sugestii, że pogrzebany osobnik był mężczyzną w wieku ponad 50 lat (późny *maturus* lub *senilis*). Obserwowany

Nr obiektu	Polepa (ilość-waga w g)	Ceramika (ilość-waga)	Kości
2	11 – 26		1-fr. kości udowej świni
3	15 – 45		
4	15 – 38		
6	2 – 3		
7	15 – 93		
9	122 – 363		
10	19 – 65	1 – 8	
11	2 – 9		
12	28 – 23		19-fr. żebra bydła, kości ramiennej kozy/owcy
13	5 – 62		

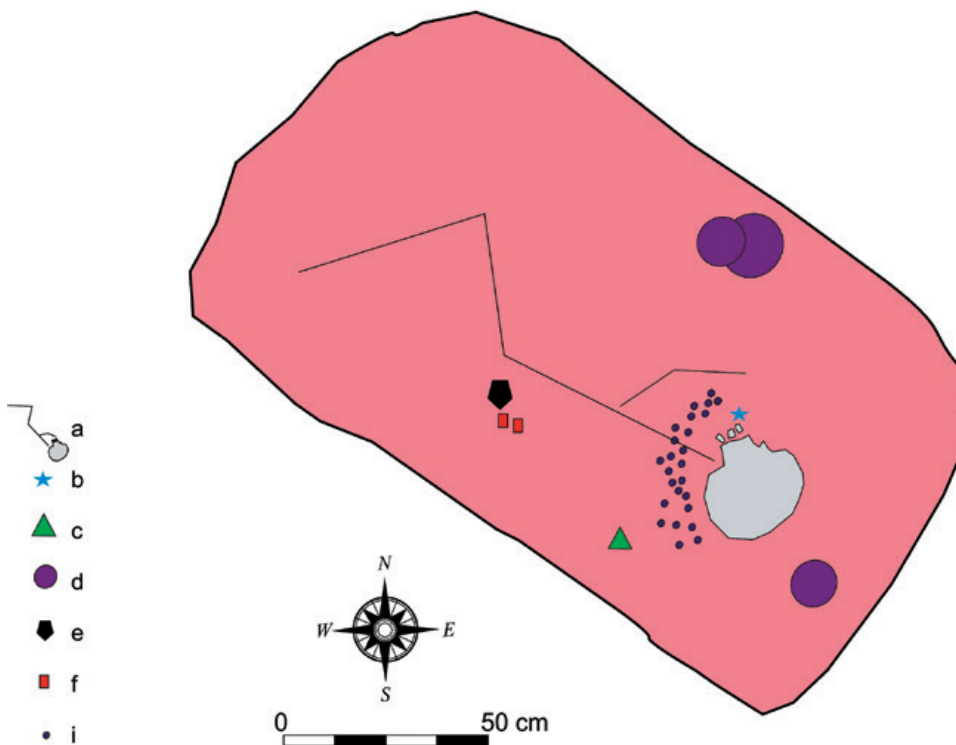
Tabela 1. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka zawartości dołków postłupowych

Table 1. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Characteristics of the content of the postholes

Ryc. 3. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Rzut poziomy obiektu 1. (a) czaszka ludzka i rozproszony układ drobin kości długich; (b) kieł dzika; (c) kość konia; (d) naczynie; (e) siekiera kamienna; (f) krzemień; (i) paciorek (rys. P. Miernik)

Fig. 3. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Horizontal plan of feature 1. (a) human skull and dispersed fragments of long bones; (b) wild boar tusk; (c) horse bone; (d) vessel; (e) stone axe; (f) flint; (i) bead (drawing: P. Miernik)

w czasie eksploracji układ występowania drobnych fragmentów kości czaszki oraz kości długich szkieletu jednoznacznie wskazuje, że zmarły został złożony na prawym boku, z twarzą zwróconą w kierunku północny.

Na dnie jamy grobowej złożono trzy naczynia: amforę (Ryc. 4: 1), puchar na pustej nóżce (Ryc. 4: 2) oraz garnek (Ryc. 4: 3). Dwa pierwsze pojemniki zarejestrowano na wysokości piersi, a ostatnie w pobliżu głowy pogrzebanego mężczyzny.

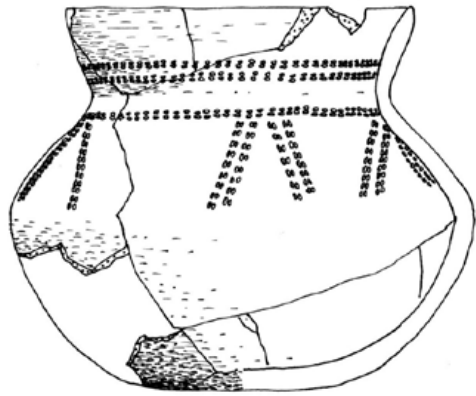
Amforka z krótką, wyodrębnioną szyją i zaokrąglonym brzuścem (wysokość: 10 cm; średnica wylewu: 9 cm; średnica dna: 5 cm) wykonana została z gliny schudzonej piaskiem i tłuczniem (gt IV wg Czerniak 1980). Zdobienie wykonano przy użyciu dwuzębego narzędzia, a ornament tworzy motyw poziomych pasm

i krokwi opadających na brzusiec. Glinę, o bardzo zbliżonej jak w przypadku amforki recepturze, wykorzystano do wytworzenia niezdobionego, kielichowatego pucharka na pustej nóżce (wysokość: 12,5 cm; średnica wylewu 12 cm; średnica dna: 10 cm). Ostatnie z naczyń to krępy garnek o esowatym profilu (wysokość: 19 cm; średnica wylewu: 18,5 cm; największa wydętość brzuśca 18 cm; średnica dna: 7 cm). Wykonano go z gliny zawierającej domieszkę białego i różowego tłuczni oraz miki (gt V wg Czerniak 1980). Naczynie ozdobiono owalnymi, masywnymi guzami tworzącymi układ trójkąta.

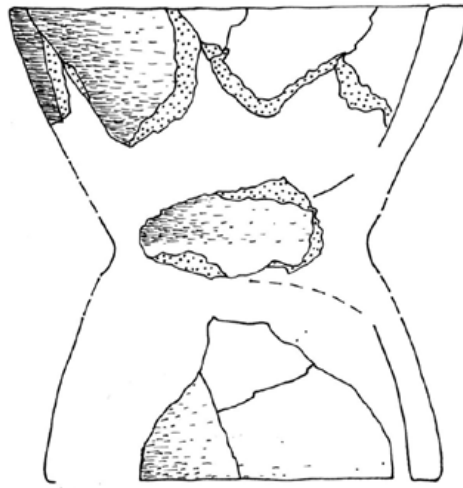
Kolejnym darem grobowym była siekierka kamienna (Ryc. 5), którą zarejestrowano na wysokości bioder zmarłego. Ma ona kształt trójkątny, wyraźnie profilowane ściany boczne oraz symetryczne ostrze. Jej długość

Ryc. 4. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Naczynia z obiektu 1

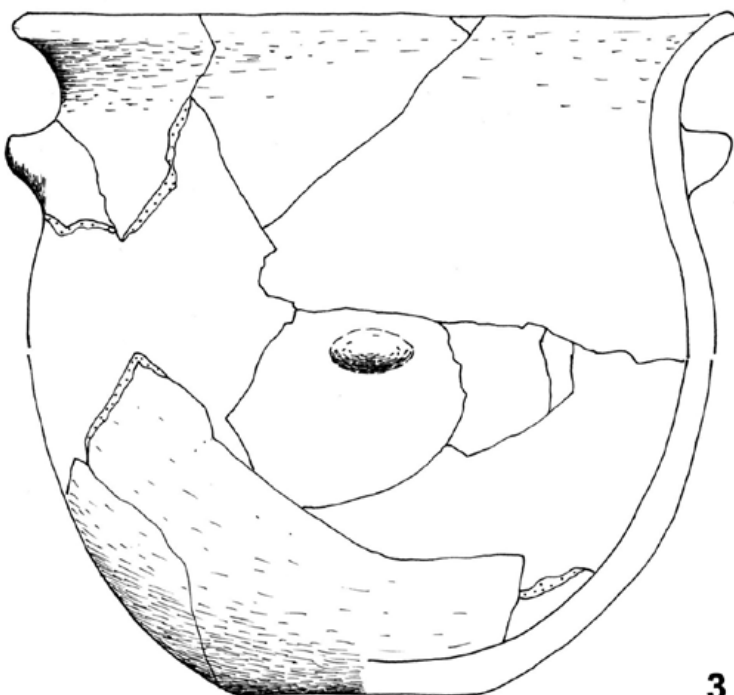
Fig. 4. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Vessels from feature 1

1

2

3

0 5 cm

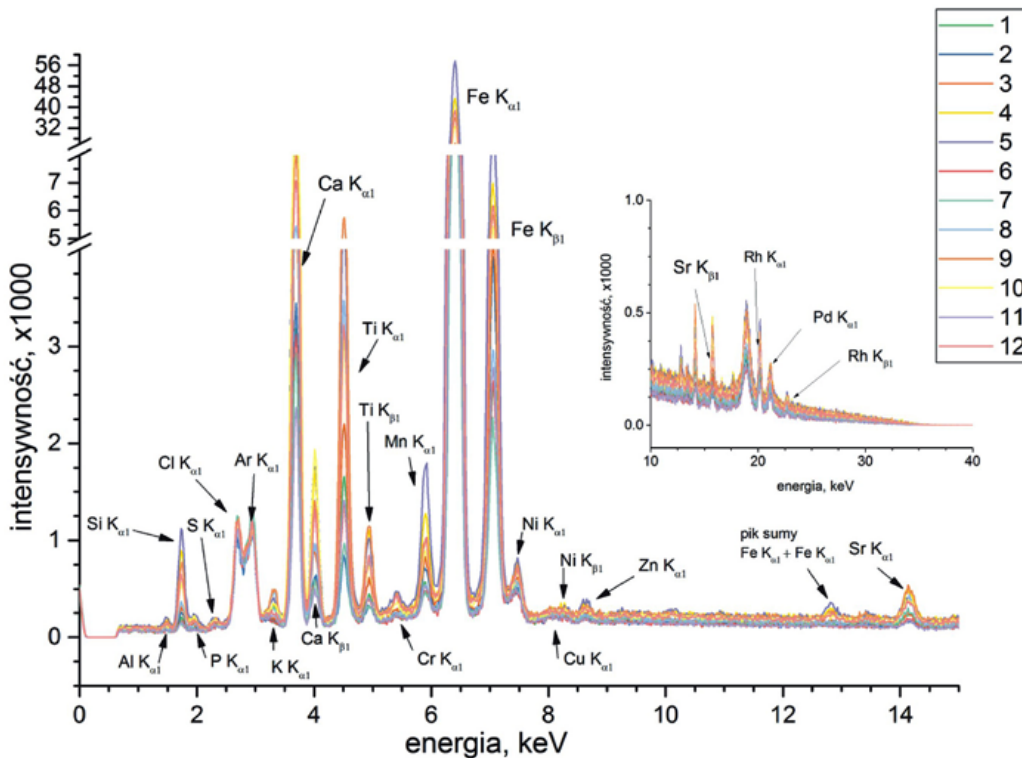
Ryc. 5. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Siekiera kamienna z obiektu 1

Fig. 5. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Stone axe from feature 1

wynosi 12 cm, szerokość ok. 4 cm, a waga 125 g. Siekierkę poddano ocenie makroskopowej oraz analizie za pomocą przenośnego spektrometru dyspersji energii (ang. *Energy Dispersive X-ray Fluorescence*, EDXRF) Tracer III-SD firmy Bruker, wyposażonego w detektor krzemowy. Źródłem promieniowania rentgenowskiego była lampa rodowa o maksymalnym napięciu 40 kV. Urządzenie to umożliwia nieinwazyjne wykonanie analizy pierwiastkowej. W trakcie badań XRF dokonano dwunastu pomiarów, ich wyniki prezentują Tabele: 2-3 oraz Ryc. 6.

Powyższe dane współgrają z wynikami analizy makroskopowej i pozwalają na stwierdzenie, że siekiera została wykonana z drobnoblastycznego amfibolitu o bardzo wyraźnej strukturze łupkowej. Tego typu amfibolity nie są znane z wychodni na obszarze Polski, ani ze skał narzutowych przywleczonych przez lądolody ze Skandynawii (Czubla 2001). Dotychczasowe dane porównawcze wskazują jednocześnie, że analizowane ostrze zostało wykonane z surowca wydobywanego na terenie Gór Izerskich, w okolicach Tanvaldu (Krystek *et al.* 2011).

Obok siekierki zalegały dwa wytwory krzemienne. W obu przypadkach wykonano je z surowca bałtyckiego, wtórnie spatynowanego. Okaz pierwszy (Ryc. 7: 1) to drapacz łukowy, wiórowy z retuszem ciągłym na

Ryc. 6. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 1. Siekiera kamienna – widma fluorescencji rentgenowskiej dla wszystkich punktów pomiarowych

Fig. 6. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Feature 1. Stone axe – spectra of Roentgen fluorescence for all measurement points

fragmencie jednego z boków. Brak w tym przypadku części przypiętkowej wióra. Kolejny egzemplarz (Ryc. 7: 2) to zachowany w całości, regularny wiór z rdzenia jednopiętowego. Wyraźne jest w tym przypadku podgięcie w części środkowej.

Szczegółowego opisu wymaga też znalezisko 25 paciorków w kształcie „grzybka” (Ryc. 8). Pierwotnie tworzyły one zapewne kolię, którą umieszczono na szyi zmarłego lub też aplikowane były bezpośrednio na stroju. Paciorki miały dość zestandaryzowaną wielkość, ich wysokość nie przekraczała 1 cm, przy szerokości „kapeluszy” wynoszącej ok. 0,6-0,8 cm. Wszystkie wykonane zostały z różnych wapieni – głównie masywnych, ale stwierdzono także obecność wapienia oolitowego. Wybrano skały o teksturze zbitej, co wpłynęło na trwałość wykonanych przedmiotów. Na nielicznych egzemplarzach widoczne są wtórne nacieki węglanowe, powstałe już podczas spoczywania w gruncie. Wtedy zapewne doszło też do wtórnego zwietrzenia powierzchni zabytków. Opisany surowiec można było pozyskać z osadów glacialnych w prawie całej Polsce. Dzięki miękkości tej skały, wynikającej z małej twardości jej głównego minerału składowego, tj. kalcytu, możliwe było względnie łatwe uzyskanie pożądanego kształtu i precyzyjne modelowanie wytworów (Ryc. 9).

Pierwiastek	Linia	Energia / keV	Komentarz
Al	K α	1.487	śladowe ilości
Si	K α	1.740	
P	K α	2.011	śladowe ilości
S	K α	2.310	śladowe ilości
K	K α	3.314	
Ca	K α	3.692	
	K β	4.013	
Ti	K α	4.512	
	K β	4.933	
Cr	K α	5.415	śladowe ilości
Mn	K α	5.900	
Fe	K α	6.409	
	K β	7.059	
Ni	K α	7.480	
	K β	8.267	
Cu	K α	8.046	śladowe ilości
Zn	K α	8.637	śladowe ilości
Sr	K α	14.165	
	K β	15.835	

Tabela 2. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Wyniki analiz XRF siekiery – skład pierwiastkowy

Table 2. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Results of the XRF analysis of the axe – elemental composition

Ryc. 7. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Wytwory krzemienne z obiektu 1

Fig. 7. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Flint artefacts from feature 1

W jamie grobowej odkryto ponadto nieliczne fragmenty kości zwierzęcych. Stan ich zachowania pozwala jedynie na określenie przynależności gatunkowej i anatomicznej. Dokonano tego, analizując cechy makroskopowe, które są charakterystyczne dla określonych gatunków (Lasota-Moskalewska 1997).

Poniżej czaszki, na wysokości szyi pochowanego mężczyzny, zarejestrowano silnie rozdrobniony zbiór 27 ułamków zęba C1 (kła) z dolnego szeregu zębowego należącego do dorosłego dzika. Stopień rozdrobnienia szczątków uniemożliwia ocenę płci zwierzęcia. Dodajmy, że nie zidentyfikowano również żadnych śladów wskazujących na użytkowanie kła, choć jego lokalizacja w obrębie jamy grobowej sugeruje, że chodziło w tym przypadku o zawieszkę.

Po drugiej stronie głowy natrafiono natomiast na część nasady bliższej kości śródstopia konia, która pękła na 3 części. Fragment ten jest zbyt mały, aby można było

Pierwiastek	Zawartość [%]	+/-
Ti	10.89	0.20
Cr	0.71	0.04
Mn	2.88	0.10
Fe	69.33	0.30
Ni	3.90	0.12
Cu	1.16	0.06
inne	13.59	0.78

Tabela 3. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Uśredniony skład pierwiastkowy dla pomiarów XRF wykonanych na siekierze kamiennej

Table 3. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Average elemental composition for the XRF measurements of the stone axe

Ryc. 8. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Paciorki z obiektu 1

Fig. 8. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Beads from feature 1

na informacjach zaprezentowanych powyżej. Kwestie chronologii łączą się w tym przypadku z analizą topogenetyczną (chorologiczną) i zostaną omówione łącznie w odniesieniu do zaobserwowanych norm architektonicznych (a), lokalizacji pochówku (b) i jego wyposażenia: ceramiki (c), narzędzi kamiennych i krzemiennych (d), ozdób (e) oraz fragmentu kończyny konia (f). Na koniec rozdziału zaprezentujemy krótkie podsumowanie (g).

a. Czworokątne chaty o pięciorzędowym układzie słupów konstruujących ściany i podtrzymujących dach stanowią jeden z najbardziej charakterystycznych elementów „pakietu wstęgowego” i znane są od najstarszych faz kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR) (np.: Birkenhagen 2003; Stäuble 2005) – w tym również z Kujaw (np. Pyzel 2010; Balcer 2012). Wraz z biegiem czasu ulegają one wielu zmianom architektonicznym, choć niekiedy budowano je również później – aż do dezintegracji kultury ceramiki wstęgowej kłutej (KCWK) (Wolf-Schuler 2009; Friederich 2012).

b. Jak wiadomo, zwyczaj lokowania pochówków w układzie skurczonym na bezpośrednim zapleczu domów sięga swymi korzeniami anatolijsko-balkańskich norm kulturowych (np.: Veit 1995; Wilhelm-Schramm 2009). W skali lokalnej (kujawskiej) czytelny jest on od momentu pojawienia się osadników KCWR (ok. 5450 BC) aż do zaniku KPCW (np.: Czerniak 1980, 1994; Grygiel 2004, 2008; Pyzel 2010; Rzepecki 2014). Podobnie rzecz ma się w innych, środkowoeuropejskich, enklawach osadnictwa „wstęgowego”.

c. Receptury przygotowania masy ceramicznej użyte do produkcji prezentowanego zestawu naczyń, oparte na zastosowaniu domieszek mineralnych, są dobrze osadzone w kujawskich („późnowstęgowych”) tradycjach kulturowych (Czerniak 1980, 1989). Z kolei

wykonać jego pomiary oraz ustalić wiek i płeć zwierzęcia. Biorąc pod uwagę ogólnie słaby stan zachowania materiałów osteologicznych (por. stan szkieletu ludzkiego), trudno rozstrzygnąć jak dużą porcję szkieletu i mięsa zwierzęcia złożono w grobie.

2. CHRONOLOGIA I CHOROLOGIA

Próbkę kości pozyskanych w grobie przekazano do Poznańskiego Laboratorium Radiowęglowego w celu uzyskania oznaczenia wieku bezwzględnego. Niestety, niski udział kolagenu uniemożliwił przeprowadzenie stosownych badań. W tej sytuacji musimy bazować

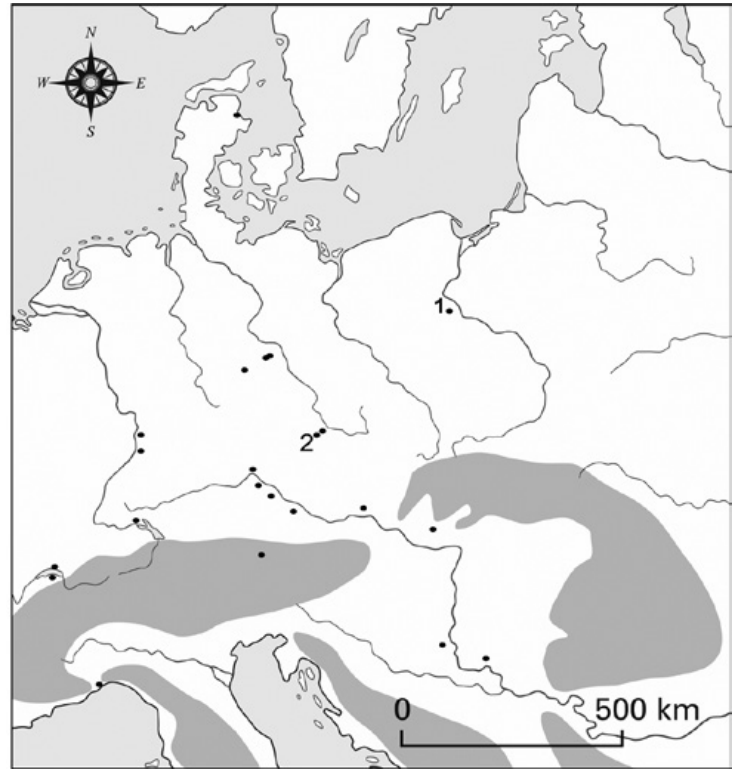
Ryc. 9. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 1. Paciorki – szczegóły opracowania powierzchni

Fig. 9. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Feature 1. Beads – details of the elaboration of the surface

forma naczyń i zdobień jest charakterystyczna dla okresu rozpadu KCWK, z czym sprzężony był proces stopniowej adaptacji wzorców pochodzenia lendzielskiego (Zápotocká 1998, 2007). Prototypy dla cytowanych garnków znaleźć można więc w strefie nadłabskiej (faza IV KCWK; Zápotocká 2007; Wolf-Schuler 2009) oraz współczesnych jej jednostkach z terenu Górnego i Dolnego Śląska (np.: Janák 2007; Czarniak 2012), a także Małopolski (np.: Kadrow, Zakościelna 2000; Kaczanowska, Kozłowski 2006).

d. W przypadku dwóch wytworów krzemieniowych zarejestrowanych w grobie (obiekt 1) należy ograniczyć się do stwierdzenia, że są to egzemplarze dość banalne pod względem surowca i formy. Dobrze komponują się one z cechami rozpoznanymi w krzemieniarstwie lokalnych społeczności „późnowstęgowych” (Kabaciński 2010). Inaczej rzecz ma się z siekierą. Na jej jednoznacznie egzotyczny charakter – związany z wychodnią w okolicach Tanvaldu – wskazaliśmy powyżej. Warto może dodać, że narzędzia wydobywane w tej strefie docierały na teren ziem polskich już w okresie rozwoju KCWR (Krystek *et al.* 2011).

e. Analizę zaczniemy od paciorków „grzybkowatych”. Ostatnio Marion Heumüller (2012) dokonała szczegółowego omówienia tego typu znalezisk. Zostały one przez nią wydzielone jako „podwójne guziki” („Doppelknöpfe”). Analogiczne odkrycia znane są obecnie z 23 stanowisk (Ryc. 10). Zdecydowana większość z nich ulokowana jest w bezpośrednim sąsiedztwie dorzeczy Dunaju, Łaby i Renu. Na tym tle egzemplarze z Sikorowa należą do odkryć wyjątkowych. Pozostałe parametry paciorków, tzn. wielkość, forma i rodzaj użytego materiału, bezpośrednio nawiązują do znalezisk już znanych. Warto może w tym miejscu dodać, że wykonywano je nie tylko z wapienia, ale i innych surowców (muszle, kły dzika, kości). Znaczenie nadrzędne miało zachowanie białej barwy ozdób, co w generaliach

Ryc. 10. Sikorowo stan. 29, gm. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie. Rozprzestrzenienie paciorków „grzybkowatych”. (1) Sikorowo stan. 29; (2) Praha-Troja 8 (wg Heumüller 2012 z uzupełnieniami autorów)

Fig. 10. Sikorowo, site 29, Inowrocław commune, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Distribution of “mushroom-shaped” beads. (1) Sikorowo, site 29; (2) Praha-Troja 8 (after Heumüller 2012, with additions by authors)

wskazywało na przynależność do wspólnoty naddunajskiej (wspólnoty ozdób z białych muszli *Spondylusa*). Zaznacza się tu interesujące zróżnicowanie przestrzenne. W środkowym dorzeczu Renu oraz międzyrzeczu Łaby i Soławy paciorki wykonywano z zębów dzika. Z kolei na terenie Czech i w środkowym biegu Dunaju podstawowym surowcem był wapień. Ograniczając się do obszarów sąsiadujących z Polską warto podkreślić, że paciorki omawianego typu znane są ze stanowisk KCWK, wczesnej kultury lendzielskiej, grupy Gatersleben oraz kultury jordanowskiej (Heumüller 2012). Biorąc pod uwagę wcześniej formułowane oceny, szczególnie te związane z przestrzennym zróżnicowaniem wykorzystywanych surowców, najbliższą analogią dla omawianego znaleziska jest grób B ze stanowiska Praha-Troja (Zápotocká 1998, 218). Dodajmy, że jest on datowany na fazę IV KCWK.

Kilku słów komentarza wymaga ponadto kwestia hipotetycznej ozdoby z kła dzika. W kręgu kultur naddunajskich zwyczaj wyposażania zwłok w ozdoby wykonane z zębów zwierzęcych zainicjowany został już przez społeczności KCWR (Wilhelm-Schramm 2009) – nie posiada więc specyficznej wymowy chronologicznej.

f. Wspomnieć warto także o fragmencie tylnej kończyny konia, jaka została odkryta w grobie (obiekt 1). Opisując obrządek pogrzebowy KCWK Andrea Wolf-Schuler (2009, 486) podkreśliła, że znaleziska tego typu są resztkami posiłków spożywanych w czasie konsolacji. W przypadku Sikorowa należy raczej to wykluczyć. Kości śródstopia konia nie są obłożone mięsem, a ich wartość kulinarna jest niewielka. Wydaje się, że w analizowanym przypadku można ograniczyć się do stwierdzenia, że dar z nieokreślonej (ze względu na słaby stan zachowania kości) części kończyny konia symbolizować miał (*pars pro toto*) pożywienie z pełnowartościowych części tuszy spożywane w czasie stypy lub/i udział w niej zmarłego.

g. Podsumowując ogół zaprezentowanych obserwacji zwrócić trzeba uwagę na fakt, że wśród omówionych wskaźników osadnictwa i wyposażenia grobu wyróżnić można, te o charakterze „ogólnowstęgowym” (np. normy lokalizacji pochówku), lokalnym (np. tradycje przygotowania masy ceramicznej do wytwarzania naczyń i obróbki krzemieni) oraz egzotycznym. W tym ostatnim przypadku chodzi o łączność z tradycjami późnej KCWK. Jednoznacznie ujawnia się to w formie paciorków i surowca użytego do produkcji siekier. Mniej pewnie tę diagnozę odnieść można do form i zdobień naczyń czy wzorców składania fragmentów ciał zwierząt. Taki „zmiksowany”, synkretyczny charakter zespołu dobrze współgra z charakterem epoki (ok. 4900/4800-4500/4350 BC), w której rodziła się oryginalność i autonomia kulturowa miejscowych populacji „późnowstęgowych” (Czerniak 1994, 2012).

■ 3. PODSUMOWANIE – PRÓBA REKONSTRUKCJI SCENARIUSZA RYTUALNEGO

Śmierć mężczyzny pogrzebanego w obiekcie 1 wywołała złożoną sekwencję zdarzeń. Czynności tworzenia miejsca obrzędowego otworzyła decyzja o ulokowaniu pochówku w strefie północno-zachodniej rubieży domu, w odległości ok. 3 m od jego ściany. Następnie wykonano wykop pod przyszlą jamę grobową. Warto w tym miejscu podkreślić, że towarzyszyło temu skrupulatne usunięcie śmieci, zalegających zapewne pierwotnie na powierzchni osady. Świadczy o tym całkowity brak pojedynczych (rozdrobnionych) fragmentów ceramiki czy polepy w zasypisku grobu.

Kolejne czynności związane były z bezpośrednią aranżacją miejsca pochówku. Przygotowano wówczas fragment kończyny konia, które to zwierzę musiało zostać wcześniej upolowane oraz dokonano selekcji przedmiotów ofiarnych. W tym celu wydzielono (z „domowego” garnituru przedmiotów?) naczynia ceramiczne, siekierę, krzemienie i biżuterię. W tym ostatnim przypadku chodzi o kolię złożoną z paciorków „grzybkokształtnych” oraz hipotetyczną ozdobę z kła dzika.

Sam pochówek przeprowadzono w sposób dobrze znany wśród społeczności naddunajskich. Zapewne towarzyszyła mu konsumpcja tuszy konia. Zmarły został umieszczony na prawym boku, a przy ciele umieszczono wszystkie przedmioty wotywnne. Prawdopodobnie cechy ich lokalizacji związane były nie tylko z funkcją (np. ozdoby), lecz również dbałością o odpowiednią teatralizację (por. Rzepecki 2014). Cykl czynności obrzędowych zamknęło zasypywanie jamy grobowej.

Bibliografia

- Balcer B. 2012. *Budownictwo mieszkalne i gospodarcze w neolicie ziem Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Birkenhagen B. 2003. Studien zum Siedlungswesen der westlichen Linearbandkeramik (= *Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde* 75). Bonn: Habelt.
- Czerniak K. 2012. *Młodsze kultury cyklu naddunajskiego w Polsce południowo-zachodniej*. Szczecin: Wydawnictwo Mediatour.
- Czerniak L. 1980. *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach* (= *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Seria Archeologia* 16). Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Czerniak L. 1989. Teoretyczne problemy archeologicznej systematyki kulturowej. Przykład badań nad zróżnicowaniem cech technologicznych ceramiki kultur z kręgu naddunajskiego, W: A. Cofta Broniewska (red.), *Kujawskie przyznaki do badań nad neolitem Europy* (= *Źródła do studiów nad Prahistorią Kujaw* 6). Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 33-76.
- Czerniak L. 1994. *Wczesny i środkowy okres neolitu na Kujawach 5400-3650 p.n.e.* Poznań: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Czerniak L. 2012. After the LBK. Communities of 5th Millennium BC in North-Central Europe. W: R. Gleser, V. Becker (red.), *Mittleuropa im 5. Jahrtausend vor Christus*. Berlin: Lit Verlag, 151-174.
- Czubla P. 2001. *Eratyki femoskandzkie w utworach czwartorzędowych Polski środkowej i ich znaczenie stratygraficzne* (= *Acta Geographica Lodziensia* 80). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Friederich S. 2012. Siedlungs- und Landschaftsarchäologie zwischen Heilbronn und der schäisichen Alb. Eine Fallstudie für das Mittelneolithikum – mit einem Ausblick auf Mitteleuropa im 5. Jahrtausend vor Christus. Berlin: Lit Verlag, 267-290.
- Grygiel R. 2004. *Neolit i początki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom I. Wczesny neolit. Kultura ceramiki wstęgowej rytej 1*. Łódź: Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi.
- Grygiel R. 2008. *Neolit i początki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom I. Środkowy neolit. Grupa brzesko-kujawska kultury lendzielskiej 2*. Łódź: Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi.
- Heumüller M. 2012. Schmuch als Zeichen weit gespannter und lang andauerender Kommunikationsräume im 5. und frühen 4. Jahrtausend. W: R. Gleser, V. Becker (red.), *Mitteleuropa im 5. Jahrtausend vor Christus*. Berlin: Lit Verlag, 359-387.
- Janák V. 2007. Lengyel-Kultur in Oberschlesien. W: J.K. Kozłowski, P. Raczky (red.), *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe*. Kraków: The Polish Academy of Arts and Sciences Kraków, Institute of Archaeological Sciences Budapest, 217-232.
- Kabaciński J. 2010. *Przemiany wytwórczości krzemieniarskiej społeczności kultur wstęgowych strefy wielkodolinnej Niżu Polskiego*. Poznań: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Kaczanowska M., Kozłowski J.K. 2006. Grupa samorzecko-opatowska. W: M. Kaczanowska (red.), *Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi (= Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie 1)*. Kraków: Muzeum Archeologiczne w Krakowie.
- Kadrow S., Zakościelna A. 2000. An outline of the evolution of Danubian cultures in Małopolska and Western Ukraine. *Baltic-Pontic Studies* 9, 187-255.
- Krystek M., Młodecka H., Polański K., Szydłowski M. 2011. Neolityczne narzędzia z metabazytów typu Jizerské Hory (Masyw Czeski) na obszarze Polski. *Biuletyn Państwowego Instytutu Geologicznego* 444, 113-124.
- Lasota-Moskalewska A. 1997. *Podstawy archeozoologii. Szczątki ssaków*. Warszawa: PWN.
- Pyzel J. 2010. Historia osadnictwa społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej na Kujawach (= *Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie* 1). Gdańsk: Instytut Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego.
- Rzepecki S. 2014. *Neighbours. The tanaology of the Middle Neolithic societies in Kuyavia (ca 4400–3650 BC)*. *Sprawozdania Archeologiczne* 67, 277-300.
- Stäuble H. 2005. *Häuser und absolute Datierung der Ältesten Bandkeramik (= Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 117)*. Bonn: Habelt.
- Veit U. 1995. Studien zum Problem der Siedlungsbestattung im europäischen Neolithikum (= *Tübinger Schriften zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie* 1). Münster: Waxmann.
- Wolf-Schuler A. 2009. Untersuchungen zur Chronologie und strukturellen Entwicklung der Kultur mit Stichbandkeramik (= *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 171), Bonn: Habelt.
- Wilhelm-Schramm M. 2009. Das Totenritual der Linearbandkeramik östlich des Rheins (= *Urgeschichtliche Studien* 3). Remshalden: Verlag Bernhard Albert Greiner.
- Zápotocká M. 1998. *Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500-4200 B.C.)*. Praha: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik.
- Zápotocká M. 2007. Die Entstehung und Ausbreitung der Kultur mit Stichbandkeramik in Mitteleuropa. W: J.K. Kozłowski, P. Raczky (red.), *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe*. Kraków: The Polish Academy of Arts and Sciences Kraków, Institute of Archaeological Sciences Budapest, 199-215.
- Żórawski S. 2016. Wprowadzenie. W: S. Żórawski (red.), *Opracowanie wyników ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych w 2015 r. na stanowisku nr 29 w Sikorowie, gm. Inowrocław, pow. inowrocławski*. AZP 45-40/223 (Maszynopis w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie), 5.

Summary

Seweryn Rzepecki, Damian. K. Chlebda, Piotr Czubla, Lucyna Domańska, Wiesław Lorkiewicz, Kamilla Waszczuk

A house and a grave. Remains of the late Linear Pottery settlement from Sikorowo, site 29, Inowrocław commune

Site 29 in Sikorowo, Inowrocław commune, Cuiavia region, was discovered in May 2015, during the supervision over the construction of the Inowrocław bypass. It was a reason for conducting rescue excavations. The text includes information

about traces of a Neolithic settlement consisting of the remains of a settlement and a grave.

On the edge of the analysed area, 11 postholes (structures 2-13) were recorded; they form an oriented structure with a slight deviation along the North-South axis (140 westwards). It appears that this structure (a hut) is related to a grave discovered next to it (feature 1).

The grave was quite unclear against the clayey undisturbed soil. Its pit was of an oval shape (dimensions: 1.5 × 0.9 m) and

its documented depth amounted to 0.82 m. Human bones, three ceramic vessels, a stone axe, two flint artefacts, 25 beads and animal bones were discovered at the bottom of the grave.

Human remains were poorly preserved. However, they allow us to determine that they belonged to a man aged around 50. He was laid down on his right side. Three vessels were buried next to the body: an amphora (Fig. 4: 1), a goblet on a hollow stem (Fig. 4: 2) and a pot (Fig. 4: 3). Prototypes of such vessels can be found in the Elbe zone (phase IV of the Incised Ware Culture; Zápotocká 2007; Wolf-Schuler 2009) and contemporary units of the Upper and Lower Silesia (e.g.: Janák 2007; Czarniak 2012) and Lesser Poland (e.g.: Kadrow, Zakościelna 2000; Kaczanowska, Kozłowski 2006). Another funerary gift was a stone axe (Fig. 5) that was recorded at the height of the hips. It was made of fine blastic amphibolite extracted in the area of Tanvald (Czech Republic).

A curved scraper was located next to the axe (Fig. 7: 1) and a regular flake made by a lithic core (Fig. 7: 2). Both objects were made of the local Baltic flint.

The discovery of 25 “mushroom-shaped” beads is something to celebrate (Fig. 8). Most probably, they were a part of

a necklace that was placed around the neck of the deceased or they were applied directly to the clothing. The beads had a relatively standardised size: their height did not exceed 1 cm, while the width of “hats” amounted to ca. 0.6-0.8 cm. They were all made of different limestone varieties – mainly massive ones, but the presence of oolitic limestone was also traced. Marion Heumüller (2012) describes such objects as *Doppelknöpfe* (double buttons). Analogous discoveries were made on 23 sites (Fig. 10). A vast majority of them is located in an immediate vicinity of the Danube, the Elbe and the Rhein basins. If we restrict the area to the vicinity of Poland, it is worth emphasizing that such type of beads is known from sites of the Incised Ware culture, the early Lengyel culture, the Gatersleben group and the Jordanowo culture (Heumüller 2012). The closest analogy to the discussed discovery is grave B from the Praha-Troja site (Zápotocká 1998, 218). Let us add that it dates back to Phase IV of the Incised Ware culture.

Below the skull of the buried man, a highly pulverised set of 27 fragments of a wild boar’s tusk – most probably serving as a pendant – and a horse’s metatarsal bone were recorded. It is recognised as an indicator of a wake-related gift.

■